

Antal Molnár

Institut za povijest, HUN-REN Istraživački centar
za humanističke znanosti, Budimpešta

DUBROVAČKI BENEDIKTINSKI MISIONARI U JUŽNOJ UGARSKOJ (1587.–1612.)

UDK 271.1(439=163.42)1587/1612⁷

DOI 10.22586/ss.24.1.4

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 18. 3. 2024.

U radu se, na temelju novopronađenih izvora, rekonstruira misijska aktivnost dubrovačkih benediktinaca u južnougarskim krajevima pod osmanskom vlašću, uključujući Srijem i današnju Slavoniju, potkraj 16. i na početku 17. stoljeća. Rad u prilogu donosi transkripciju vizitacijskog izvješća benediktinca Antuna Velislavića, nastalog oko 1606.*

Ključne riječi: Dubrovnik, benediktinci, Osmansko Carstvo, misije, južna Ugarska, Slavonija

Unatoč rasprostranjenosti dubrovačkih diplomatskih mreža na Balkanu, kojima se koristila i Katolička Crkva te su u njihovu ispreplitanju sudjelovali svećenici i redovnici, iz grada-države samostalno je potekla samo jedna misija osnovana na osmanskim teritoriju, i to benediktinska, između 1587. i 1612. godine.¹ Benediktinski samostani na području Dubrovačke Republi-

* Ovaj rad je neznatno izmijenjena verzija rada objavljenog na talijanskom jeziku: Antal Molnár, „Missionari benedettini ragusei nell'Ungheria Ottomana”, *Rivista di Studi Ungheresi* 11 (2012): 47-68, ali se zbog njegove važnosti ponovno objavljuje, ovaj put preveden na hrvatski jezik.

¹ U mađarskoj stručnoj literaturi prije 2002. benediktinska misija je privukla pozornost jedino Ferenc Galle i Istvána Györgya Tótha, ali su obojica benediktince smatrali Maltežanima (*melitensis* doista može značiti i Maltežanin i Mlječanin). Ferenc Galla, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások, felmentések és kiváltságok a katolikus megújhdás korából*, knj. I. (Budapest: Stephaneum nyomda, 1947) (Regnum-könyvek, knj. I. Egyháztörténeti Források, sv. 1) 59; István György Tóth, „Raguzai Bonifác, a hódoltság első pápai vizitátora (1581-1582)”, *Történelmi Szemle* 39 (1997): 447-472, 463. Regeste i ulomci jednog dijela brevea citiranih u ovom elaboratu objavljeni su i u novootkrivenoj bazi podataka koju je izradio Ferenc Galla. Uvijek koristim izvorni dokument ili ranija izdanja, ali navodim i broj stranice u Gallinoj bazi podataka: † Ferenc Galla, *Pápai kinevezések, megbízások és felhatalmazások, Erdély, a Magyar*

ke, nastali između 11. i 13. stoljeća pod utjecajem Italije, u srednjem vijeku i prvim stoljećima novoga vijeka tvorili su cvatuće zajednice koje su igrale važnu ulogu u kulturnom i književnom životu Republike (dovoljno je samo pomisliti na Ludovika Crijevića Tuberona ili Mavru Orbinija). Na dubrovačkom području djelovale su ukupno četiri benediktinske opatije i pet manjih samostana, čemu valja pridodati još sedam-osam samostana neizvjesne pripadnosti. Časne sestre benediktinke imale su pet samostana unutar gradskih zidina, a nakon velikog potresa (1667.) 1669. godine sve preživjele redovnice preseljene su u samostan sv. Marije. Dio muških samostana prestao je postojati već u srednjem vijeku, dok su preostali opću krizu monastičkog načina života nadišli početkom 16. stoljeća, uspostavivši 1528. samostalnu Mljetsku kongregaciju (*Congregatio Melitensis* ili *Melitana*). Ona je okupljala opatije sv. Jakova na Višnjici, sv. Mihovila u Pakljeni na otoku Šipanu, sv. Andrije na istoimenom otočiću i sv. Marije na Mljetu, u kojoj je stolovao opat primas. Izuzetak je činio najdrevniji i najveći samostan sv. Marije na Lokrumu, koji je pripadao padovanskoj kongregaciji sv. Justine.²

Prvi benediktinski misionar u osmanskoj Ugarskoj bio je Stjepan Bošnjak (*Stephanus Bosnensis*). Misionarske je ovlasti primio 15. prosinca 1587. s dvojicom kolega, franjevcem Bernardinom iz Dubrovnika ili Dubrovčaninom (Bernardino da Ragusa) i dominikancem Antunom iz Dubrovnika ili Dubrovčaninom (Antonio da Ragusa), s kojima je krenuo u misiju u Požeštinu i okolice Temišvara. Kako svjedoči breve, u tom kraju postojalo je stotinjak pastoralno nezbrinutih gradova i sela. Papa je blagoslovio njihov rad, ovlastivši ih da si uz odobrenje svojih prefekata izaberu suradnike. Voditeljem misije postao je franjevački redovnik, a ordinarijem smederevski biskup Nikola Ugrinović.³ Rad prve misionarske ekipe prema svemu sudeći nije bio dugotrajan: fra Bernardin umro je u Erdelju 1589. godine,⁴ a benediktinskog svećenika, prema povijesnoj predaji reda, pored Požege ubili su Turci.⁵

Puno svjetlija budućnost otvarala se drugom pothvatu, koji je predvodio mljetski opat Ambrozij iz Dubrovnika ili Dubrovčanin (Ambrosio da Ragusa). Breve izdan opatu 12. lipnja 1589. misionarima je već omogućavao puno šire

Királyság és a Hódoltság területére, 1550-1711, ur. Péter Tusor i Krisztina Tóth (Budapest; Róma: Gondolat Kiadó, 2010) (Collectanea Vaticana Hungariae. Classis II, knj. 3).

² Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, knj. I-III (Split: Benediktinski priorat - Tkon, 1963-1965), knj. II, 1964, 436-441.

³ Stanislaus Melchior Cerretus, *Annales Minorum seu Trium Ordinum a S. Francisco institutorum*. knj. XXII (1585-1590) (Quaracchi: Typographia Collegii S. Bonaventurae, 1934), 462-463; Galla, *Pápai kinevezések*, 24-25.

⁴ Benvenutus Rode, *Necrologium Fratrum Minorum de Observantia Provinciae S. P. Francisci Ragusii*, u: *Analecta Franciscana*, knj. VI. (Quaracchi: Typographia Collegii S. Bonaventurae, 1917), 393-587, 426 (spominje ga kao apostolskog misionara).

⁵ Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, knj. II, 441.

ovlasti od dokumenta koji je prethodnicima izdan dvije godine ranije. Papa je opatu Ambroziju dopustio da se u društvu mljetskih benediktinskih svećenika Inocenta Stojića (Innocenzio Stoicino) i Ignazija Alegrettija te konversa Antonija uputi u požeški, srijemski i temišvarski kraj kako bi se pastoralno skrbrili za tamošnje vjernike. Uz dozvolu nadležnih prefekata mogli su povesti dodatne suradnike, a misionari su dugovali poslušnost opatu i mjesnom ordinariju. Osim toga, primili su brojne liturgijske, pastoralne i jurisdikcijske ovlasti, od kojih se ističu pridržana prava razrješenja od krivovjerja, otpadništva i crkvenih kazni, nesmetane podjele sakramenata i davanja potpunog oprosta. Breve sadrži i odredbu koja je vrlo važna glede pravnog položaja misionara: naime, Ambrozije je u odsutnosti mjesnog ordinarija imao ovlasti nad svjetovnim svećenicima i redovnicima koji su živjeli izvan samostanskih zidova, obavljati vizitacije, reformirati i unapređivati te po potrebi kažnjavati, i to s apostolskim ugledom, na rok od tri godine. Prema tome, opat je dobio ovlasti apostolskog vizitatora nad Slavonijom, Srijemom i Potamišjem.⁶

Sljedeći podatak o aktivnostima benediktinskih misionara je iz 1592. godine. Nakon Ambrozijeve smrti⁷ njegova tri suradnika i don Vlaho, koji im se pridružio kasnije, tražili su od pape produžetak misijskih ovlasti, obrazlažući to nedovršenošću vizitacije. Novi papa Klement VIII. udovoljio je zahtjevu misionara izdajući 12. svibnja 1592. breve kojim je zatražene privilegije potvrdio na dodatne tri godine, dok je novim prefektom postao Inocent Stojić (Innocenzio Stoicino).⁸

Do 1592. južnougarska misija dubrovačkih svećenika osnažila se do te mjere da su misionari svoju prisutnost u Osmanskom Carstvu htjeli legitimirati pribavljanjem mjesne crkvene titule. To se, međutim, pokazalo teškom zadaćom: dobivanje biskupske titule već samo po sebi bilo je nemoguće zbog vrhovnog patronskog prava ugarskih kraljeva, a manje crkvene institucije skoro su potpuno zaboravljene. Tu teškoću premostili su tako što su od maglovitih uspomena na srednjovjekovna crkvena tijela kreirali uglednu titulu benediktinskog samostana sv. Marije u Baču. Prvi nositelj te titule bio je du-

⁶ Archivio Apostolico Vaticano (AAV) Segreteria dei Brevi, Registra Brevium (Sec. Brev., Reg.) vol. 143, fol. 205r-207v; Galla, *Pápai kinevezések*, 25. Prema hrvatskoj historiografiji, voditelj misije Ambrozije (Ambrosio) 1575. bio je opat mljetskog samostana, a između 1580.-1585. primas (ili opat primas) kongregacije. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, knj. III, 308-309.

⁷ Prema jednom kasnijem izvješću, otrovan je u Temišvaru. Archivum Generale Ordinis Carmelitarum Discalceatorum (Roma) (AG OCD) vol. 281/e, fol. 49r.

⁸ AAV Sec. Brev., Reg. vol. 189, fol. 392r-393r; Galla, *Pápai kinevezések*, 25-27. Misionari su s istim nadnevkom dobili još dvije breve: jedna poziva crkvene glavare da pomognu misionarima, dok se drugom zbog nedostatka svećenika na osmanskom teritoriju dopušta da konvers Antun iz Dubrovnika ili Dubrovčanin (Antonio da Ragusa) primi svećenički red. AAV Sec. Brev., Reg. vol. 191, fol. 114rv, 118rv. Breve citira: Galla, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*, 59-60.

brovački svjetovni svećenik Pietro di Vincenzo, primivši je od pape putem slobodne dodjele 30. svibnja 1592.⁹ Breve o dodjeli navodi da su opatijska dobra zauzeli Turci te opatija nema prihoda, kao ni opata niti samostanske zajednice.¹⁰ Papa je dubrovačkog svećenika opatijom nagradio za predan pastirski rad u Požeštini, kako bi se time očuvali titula i ugled samostana. Naslov opata mogao je nositi s apostolskom čašću do kraja života, a za zadaću je dobio upravljanje samostanom. Prema svemu sudeći, don Pietrovo zaslužno promaknuće imalo je samo jednu manu: benediktinska opatija u Baču nikada nije postojala.¹¹ S pravom se postavlja pitanje: iz čega je crpila crkvena fikcija? To pitanje nisam uspio valjano razriješiti, no možemo pretpostaviti da su bački prvostolni kaptol, tamošnji franjevački samostan i benediktinski samostan Batabile one institucije čiju je uspomenu lokalna tradicija preoblikovala u benediktinski samostan u Baču.

Benediktinska opatija u Baču nije zaboravljena ni nakon smrti nositelja opatske titule 1593. godine: u prosincu 1596. Inocent Stojić (Innocenzio Stocino), koji je u međuvremenu imenovan lješkim biskupom (Albanija), zatražio je da papa upražnjenu opatiju dodijeli njegovom subratu Mavru Orbiniju, kako bi mogao učinkovito djelovati među tamošnjim vjernicima. Prema zapisu kardinala Santora i sadržaju brevea, opstale su tek zidine i ime samostana, a kalački nadbiskupi i ugarski biskupi zbog turskih osvajanja nisu mogli dodjeljivati titulu pa su to pravo prepustili Svetoj Stolici. Papa je bačku opatiju Orbiniju dodijelio 2. siječnja 1597., povjerivši mu upravljanje samostanom i ubiranje prihoda.¹² Zanimljiv je i sam kandidat: Orbini je jedan od najpo-

⁹ AAV Sec. Brev., Reg. vol. 191, fol. 115rv; Galla, *Pápai kinevezések*, 27-28.

¹⁰ „Cum sicut accepimus, monasterium Beatae Mariae ducatus de Baac prope Danubium Colocensis dioecesis Ordinis Sancti Benedicti, cuius bona in terris a Turcis occupatis consistunt, cuiusque fructus nulli sunt, iamdudum et ad praesens abbatis regimine et conventu destitutum existat.” *Ibidem*.

¹¹ O tome nema podataka u stručnoj literaturi o redovničkoj i mjesnoj povijesti: Pongrácz Sörös, *A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története*, knj. XII/B, *Az elenyészett benczés apátságok* (Budapest: Stephaneum nyomda, 1912); Menyhért Érdújrhelyi, *A kalocsai érsekség a renaissance-korban* (Zenta: Kovácvécs Ottó nyomdája, 1899); Ante Sekulić, *Drevni Bač* (Split: Zbornik Kačić, 1978) (Knjižnica zbornika „Kačić”, knj. I.), 11-34.

¹² AAV Armarii LII (Arm. LII) vol. 21, fol. 248r-249r; AAV Archivum Consistoriale, Acta Miscellanea (Arch. Conciat, Acta Misc.) vol. 52, fol. 336A; AAV Sec. Brev., Reg. vol. 248, fol. 339Ar-344v. U 17. stoljeću imamo saznanja o dvama bačkim opatima: titulu je između 1615. i 1626. koristio dubrovački svjetovni svećenik Paolo Torelli, a iz 1631. imamo podatka o imenovanju bosanskog svjetovnog svećenika don Šimuna Matkovića. O Torelliju vidjeti: Antal Molnár, *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon*, knj. I, (1572-1647) (Budapest: Balassi Kiadó, 2002) (Humanizmus és Reformáció, knj. 26), 205-206. O Matkoviću: Antal Molnár, „Egy katolikus misszionárius a hódolt Dél-Magyarországon: Don Simone Matkovich”, u: R. Várkonyi *Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére*, ur. Péter Tusor (Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar, 1998), 232-250; István György Tóth, „A mohácsi plébános, a budai pasa és a kálvinista konstantinápolyi pátriárka. Don Simone Mat-

znatijih predstavnika dubrovačke historiografije i autor monumentalnog povijesnog djela o slavenskim narodima.¹³ Najnovija istraživanja s pravom ističu kako njegovo djelo ulazi u niz mletačkih i dubrovačkih humanističkih ostvarenja, bez ikakvih natruha „protureformatorske propagande” (koja mu je ranije pripisivana). Orbini je bio pobornik tradicionalne mletačke politike ravnoteže, a kao takav nije podržavao ni protutursko organiziranje niti dubrovačko ostvarenje tridentinskih zaključaka. Takva politička filozofija dolazi do izražaja i u njegovom djelu. Slobodu i interese Dubrovačke Republike smatrao je puno važnijim od vraćanja političke i vjerske vlasti nad Balkanom ili borbene protureformacije. Nije slučajno što je njegova knjiga zbog čestog citiranja zabranjenih autora i naglašeno renesansnog shvaćanja povijesti završila na indeksu.¹⁴

Premda se biografi slažu da Orbini nikada nije bio u osmanskoj Ugarskoj te je do smrti 1610. godine samo nosio titulu bačkog opata, njegova osobnost ipak omogućuje razumijevanje misije dubrovačkih benediktinaca. Taj benediktinski povjesničar potjecao je iz kotorske bogate trgovačke obitelji, nakon pridruživanja redu benediktinaca 1592. postaje opatom samostana sv. Andrije, a potom 1593. samostana sv. Mihovila u Pakljeni. Tada se oštro sukobljava sa svojim neposrednim poglavarom, opatom primasom Mljetske kongregacije Ivanom Orsatom Đorđićem (Giovannijem Orsatom Georgijem). Republika je u sporu podržala patricija Đorđića (Georgi), dok su dubrovački nadbiskup i Sveta Stolica stali na stranu Orbinija, o čemu zorno svjedoči breve o dodjeli

---

kovics levelei a Hitterjesztés Szent Kongregációjához (1622-1635)”, u: *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve*, knj. VIII (Budapest: Ráday Gyűjtemény, 1997), 185-252. Prijedlog za imenovanje don Šimuna Apostolskoj komori i datariju (25. studenog 1631.): AAV Fondo Borghese serie I. vol. 469-474, fol. 168r. U dokumentu se više ne spominje Bač, nego Bata (Badia di Santa Maria di Bata) - očito su nakon detaljnijeg prikupljanja obavijesti opatiju umjesto u Baču pronašli u Bati. Nikome nije smetalo da je titular ove opatije umjesto sv. Marije sv. Mihovil. Prema prijedlogu opatiju darovanu od ugarskih kraljeva isti nisu popunili zbog turskih osvajanja pa je pravo imenovanja prešlo na Svetu Stolicu. Stoga se uz duhovne benefite na promaknuće don Šimuna u Rimu gledalo kao na čin očuvanja prava. Gore navedena tvrdnja može biti istinita u odnosu na fiktivnu bačku, ali ne i na opatiju u Bati, koju su ugarski kraljevi popunili u 17. stoljeću. Vidjeti: Antal Molnár, *A báta apátság és népei a török korban* (Budapest: METEM, 2006) (METEM Könyvek, knj. 56).

¹³ Mauro Orbini, *Il regno de gli Slavi, hoggi corrottamente detti Schiavoni* (Pesaro: Girolamo Concordia, 1601). Suvremeni srpski i mađarski prijevodi s detaljnim studijama: Mauro Orbini, *Kraljevstvo Slovena*, prev. Zdravko Šundrica, studije napisali Miroslav Pantić i Radovan Samardžić, komentari i izvori Sima Ćirković (Beograd: Srpska književna zadruka, 1968); Mauro Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, prev. Snježana Husić, priredio i napisao uvodnu studiju Franjo Šanjek (Zagreb: Golden marketing, 1999) (Povijest hrvatskih političkih ideja, knj. I/2); Mauro Orbini, *Kraljevstvo Slovena*, prevod Zdravko Šundrica, priredio i napisao uvodnu studiju Dragoljub P. Antić (Beograd: Ganeša klub, 2016).

¹⁴ Giovanna Brogi Bercoff, „Il Regno degli Slavi di Mauro Orbini e la storiografia europea del Cinquecento”, *Ricerche Slavistiche* 24-26 (1977-1979), 119-156.

bačke opatije.¹⁵ U tom kontekstu odmah je razumljivija i odredba prethodnoga brevea iz 1592. godine, koja dubrovačkog nadbiskupa i korčulanskog biskupa poziva da nakon vizitacije četiri redovnika časno i kao punopravne članove prime u Mljetsku kongregaciju.¹⁶ Autor monografije o povijesti benediktinaca u hrvatskim krajevima navodi kako su dubrovački benediktinci u svoje redove teško puštali neplemićke kandidate pa su njihove zajednice bile poprilično malobrojne.¹⁷ Kao mogući razlozi u pozadini navedenog sukoba i odlaska jednog (nepatricijskog) dijela redovnika u osmansku Ugarsku naziru se unutarkongregacijski sukobi, koji su proizlazili iz suprotstavljenosti raznovrsnih društvenih interesnih skupina (patricija i bogatog trgovačkog građanstva).

Dubrovački su benediktinci u drugoj polovici 1590-ih godina osvojili značajne pozicije i na puno bližem albanskom teritoriju: papa je 1596. Stojića (Stoicina) imenovao lješkim biskupom, dok je njegov subrat Antun Velislavić (Antonio Velislavi) vjerojatno istodobno dobio opatiju sv. Sergija i Bakha na rijeci Bojani.¹⁸ Unatoč zadaćama u Albaniji, nisu htjeli napustiti misiju u osmanskoj Ugarskoj pa su stoga 1598. ponovno zatražili i 1. travnja 1598. dobili od pape breve o produžetku mandata i potvrdi ovlasti. Njihove ovlasti potpuno su se poklapale s onima iz prethodnoga brevea: biskup je dobio trogodišnju vizitatorsku jurisdikcijsku vlast nad smederevskim, beogradskim i srpskim klericima i vjernicima, a iste ovlasti dodijeljene su i Ignaziju Allegrettiju u požeškoj, temišvarskoj i srijemskoj pokrajini.¹⁹

Ovlasti benediktinske misije posljednji put potvrdio je papa Pavao V. 1606. godine. Međutim, novi je papa prije izdavanja brevea htio detaljno upoznati rad benediktinskih svećenika. Stoga je Kongregacija svetog oficija pozvala opata Antuna Velislavića (Antonio Velislavi), koji je zatražio produžetak ovlasti, i vikara skadarskog prvostolnog kaptola i nekadašnjeg ugarskog apostolskog vizitatora Ignazija Allegrettija da se 27. rujna 1606. godine pojave pred Kongrega-

¹⁵ Miroslav Pantić, „Mavro Orbin - život i rad”, u: *Mavro Orbin, Kraljevstvo Slovena*, XI-CVII-II, XV-XXXIII; Zdenko Zlatar, *Our Kingdom come. The Counter-Reformation, the Republic of Dubrovnik, and the Liberation of the Balkan Slavs* (Boulder, Colorado: East European Monographs, 1992) (East European Monographs, knj. 342), 361-363.

¹⁶ AAV Sec. Brev., Reg. vol. 189, fol. 393r.

¹⁷ Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, knj. II, 440.

¹⁸ Fulvio Cordignano, „Geografia ecclesiastica dell'Albania dagli ultimi decenni del secolo XVI alla metà del secolo XVII”, *Orientalia Christiana Periodica* 36 (1934), 229-294, 231-233; Karlo Horvat, „Novi historijski spomenici za povjest Bosne i susjednih zemalja”, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* 21 (1909), 1-104, 313-424, 505-517, 93. Opatija sv. Sergija i Bakha u vrijeme Osmanlija bila je sjedište skadarskih biskupa. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, knj. II, 522-526.

¹⁹ AAV Sec. Brev., Reg. vol. 356, fol. 324r-327v, 330r-333r; Galla, *Pápai kinevezések*, 30. Stoicinov pratitelj bio je opat Antonio Velislavi, a Allegrettijev benediktinski svećenik Giuseppe da Ragusio.

cijom i podnesu izvješće o dotadašnjem radu.²⁰ Nakon toga kurijalni službenici iz registra papinskih brevea prikupili su podatke dubrovačkih benediktinskih misionara,²¹ a vjerojatno su tada nastala i Velislavićeva (Velislavi) izvješća koja sadrže sažetak dotadašnjih aktivnosti. Njegova izvješća sačuvana su u svesku dokumenata u vlasništvu karmelićanina o. Pedra de la Madre de Dios (Petra od Majke Božje).²² Razlog ove na prvi pogled slučajne okolnosti je vrlo jednostavan: Klement VIII. je fra Pedra u znak priznanja misionarskog rada bosonogih karmelićana 1604. godine imenovao nadstojnikom misija (*Superintendente General de las Misiones*), vjerojatno radi ponovnog oživljavanja beživotne misijske kongregacije. U toj dužnosti, koju je obnašao do smrti 1608. godine, potvrdio ga je i Pavao V.²³ O organizacijskom misijskom radu nadstojnika ne znamo gotovo ništa, jedino vrelo o takvim aktivnostima predstavlja navedeni svezak. Važnost Velislavićevog (Velislavi) izvješća pored bogatog sadržaja je i okolnost koja svjedoči o vezi *Superintendente Generala* s ugarskim i balkanskim misijama.²⁴

U prvom od dvaju izvješća navedena su mjesta koja su obišli vizitatori, dok drugo ukazuje na najčešće pastoralne teškoće. Težište aktivnosti dubrovačkih misionara bilo je na župama Požeštine, Podravine (Valpovštine) i za-

²⁰ Archivio della Congregazione per la Dottrina della Fede (Città del Vaticano) (ACDF) Decreta Sancti Officii (Decreta S. O.) vol. 1606, fol. 216r. Vjerojatno je tada nastao i Velislavićev (Velislavi) podnesak papi bez nadnevka, u kojem traži oslobađanje od anata od 200 scuda, pokrivanje putnih troškova, liturgijske predmete i ovlast razrješenja. AGOCD vol. 281/e, fol. 50r.

²¹ AAV Sec. Brev., Reg. vol. 413, fol. 467r; Galla, *Pápai kinevezések*, 29.

²² AGOCD vol. 281/e, fol. 48r-49r, 91r-92r. Točan naslov sveska koji se sastoji od 107 folija: *Cartapacio. Contiene algunas cosas que pueden ayudar a la conversión de los herejes, del n.º p.º fra Pietro della Madre di Dios*. O sadržaju vidjeti: Antonio Fortes, *Las misiones del Carmelo Teresiano 1584-1799. Documentos del Archivo General de Roma* (Roma: Institutum Historicum Teresianum, 1997) (Monumenta Historica Carmeli Teresiani. Subsidia 6.), 244-246. Svezak pored ugarskih vizitacija sadrži Velislavićevo (Velislavi) izvješće o skadarskoj biskupiji: AGOCD vol. 281/e, fol. 89r-90r.

²³ Josef Metzler, „Wegbereiter und Vorläufer der Kongregation. (Vorschläge und erste Gründungsversuche einer römischen Missionszentrale)“, u: *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria Rerum. (350 anni a servizio delle missioni 1622-1972)*, knj. I/2, (1622-1700), ur. Josef Metzler (Rom; Freiburg; Wien: Herder, 1972), 38-78, 68-69. Za širi kontekst o povijesti misija vidjeti: Giovanni Pizzorusso, „Il papato e le missioni extra-europee nell'epoca di Paolo V. Una prospettiva di sintesi“, u: *Die Außenbeziehungen der römischen Kurie unter Paul V. Borghese (1605-1621)*, ur. Alexander Koller (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2008) (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, knj. 115), 367-390, 367-371. U stručnoj literaturi proširena tvrdnja (koju preuzima i Metzler) da ga je u dužnosti naslijedio suradnik Domingo de Jesús María u svjetlu novijih istraživanja nije dokazana, vjerojatniji je prestanak dužnosti. Silvano Giordano, *Domenico di Gesù Maria, Ruzola (1559-1630). Un carmelitano scalzo tra politica e riforma nella chiesa posttridentina* (Roma: Institutum Historicum Teresianum, 1991) (Institutum Historicum Teresianum. Studia 6), 220-221.

²⁴ Ranije izdanje izvješća: Antal Molnár, „Raguzai bencés misszionáriusok jelentése a hódolt Dél-Magyarországról (1606)“, *Lymbus* 3 (2005): 55-62. Dokument ponovno objavljujem u privitku ovog elaborata.

padnog Srijema, ali su obišli i Potamišje. Posjetili su ukupno dvadeset četiri župe, za koje se u izvješću navodi procijenjeni broj katolika, osmanska upravna jedinica ili naziv veleposjeda, a na koncu i ime župnika te titula crkve. Dok se nabranje naziva vilajeta, sandžaka, kaza i vojvodaluka uglavnom može smatrati točnim,²⁵ s podacima o broju duša i titulama crkava trebamo biti oprezniji.²⁶ Broj župljana u pojedinim župama kretao se između 1500 i 5000, dok je župama Kuzminci i Viljevo u Valpovštini pripadalo 20.000 duša. Od jedanaest katoličkih župa u Požeštini samo su za tri pastoralno skrbili svjetovni (dubrovački) svećenici, a o ostalima bosanski franjevci. Za razliku od toga, u istočnoslavonskim i potamiškim župama osim Beograda služili su isključivo svjetovni svećenici. Drugo izvješće na tri rečena područja spominje 27 župa, sveukupno šest pokrivenih crkava i ukupno oko 120 tisuća katolika.

Najviše problema u misionarskom radu proizlazilo je iz zloporaba u području sakramentalnog života (posebno ženidbe) te nedostatka crkvnih zgrada, opreme i prikladnih svećenika. Crkve nisu imale krstionice pa se krstilo po privatnim kućama, a pritom se koristilo staro sveto ulje, jer na tom području osim bosanskog biskupa nisu djelovali drugi biskupi koji bi ga mogli posvetiti. Nisu vođene matične knjige, što je prilikom vjenčanja često dovelo do zabluda. Sakramenti bolesničkog pomazanja i svete potvrde bili su nepoznati. Crkvena oprema bila je u lošem stanju ili je uopće nije bilo; mise su se zbog nedostatka crkava bez dozvole služile u privatnim kućama. Zbog manjka svećenika djecu su krstili heretici, a dio ih je umirao nepokršten. Odrasli se nisu ispovijedali, vjernici su živjeli u neznanju, nisu poznavali Očenaš i Zdravo Marijo, niti su se znali prekrižiti. Brojne zloporabe javljale su se oko ženidbe: ljudi su se vjenčavali, razvodili i ponovno vjenčavali pred kadijom; žene koje su živjele u braku s Turcima i često baš i nisu bile otete protiv svoje volje pristupale su sakramentima, a događalo se i da je otac izvršio ženidbu umjesto maloljetnog sina, ili su lažno prisezali pred turskim sudom kako bi spasili suvjernike. Prema tvrdnjama vizitatora, osim što su bili neuki, svećenici su vodili loš život (priležništvo, trgovina, lihvarstvo).

U izvješćima se jasno pokazuju pastoralni problemi koji su obilježili početnu fazu balkanskih misija. Vjernici su s jedne strane zbog nedostatka svećenika bili potpuno neuki, a s druge strane nisu živjeli sakramentalnim životom. Crkvena zdanja bila su trošna, često bez krova, liturgijski predmeti skoro su posvuda nedostajali. Duhovna i moralna razina svećenstva bila je poprilično niska, benediktinci i svjetovni svećenici optuživali su franjevce

²⁵ O osmanskoj upravi u Slavoniji i Srijemu vidjeti: Moaćanin, *Slavonija i Srijem*, 187-190.

²⁶ O potonjem vidjeti: Antal Molnár, „Szlavónia és a Szerémség katolikus templomai a 17. században az egyházlátogatások és a kamarai összeírások tükrében”, u: *Építészet a középkori Dél-Magyarországon. Tanulmányok*, ur. Tibor Kollár (Budapest: Teleki László Alapítvány, 2010) 393-433, naročito 396.

za vrlo teške zloporabe, dok su franjevci optuživali ove prethodne za isto. Katolici su s muslimanima i osmanskim vlastima često uspostavljali odnose koje je crkva branila, prvenstveno putem braka ili raznih oblika religijskog sinkretizma. Teškoće su konačno uzrokovali i sami vizitatori, koji su stigavši na Balkan krajem 16. i početkom 17. stoljeća od svećenika i vjernika zahtijevali poštovanje normi Tridentskog sabora, a ovi tome, naravno, nisu mogli udovoljiti. Akcijski radijus misija obuhvaćao je međurječje Drave i Save, Potamišje te nekoliko naselja nastanjenih Dubrovčanima i Bosancima.

Alarmantna, ali vjerodostojna izvješća o vjerskim odnosima u osmanskoj Ugarskoj imala su učinka: Kongregacija svetog oficija na sjednici održanoj 12. listopada 1606. dvojici misionara dodijelila je uobičajene ovlasti na tri godine, što im je priopćeno breveom od 28. studenog.²⁷ Velislavić (Velislavi) i Allegretti prema svemu sudeći u misiju su se vratili tek tijekom 1607. Velislavić (Velislavi) u podnesku bez nadnevka, vjerojatno napisanom tijekom 1606.–1607. ocu Pedru de la Madre de Diosu, tužio se da već osamnaest mjeseci uzalud čeka u Rimu obećanu financijsku potporu. Usto je od tog utjecajnog karmelićanina tražio da posreduje u ishodu papinske dozvole za ponovnu posvetu crkava i podjelu sakramenta svete potvrde,²⁸ što mu skoro sigurno nije pošlo za rukom. Prema njihovom posljednjem sačuvanom izvješću, dvojica benediktinaca 1607. ponovno su posjetili župe u Podunavlju, Požeštini, Srijemu i Potamišju. Vjersko stanje na posjećenom području smatrali su jednako tragičnim kao i prethodnih godina. Premda je pretežna većina mnogobrojnih katolika ostala vjerna Crkvi, po pitanju vjere bili su izvanredno neuki, nisu poznavali čak ni najosnovnije molitve, postili su prema starom, strožem obrascu i upražnjavali razne oblike praznovjerja. O vjernicima se brinulo nekoliko svjetovnih svećenika i bosanskih franjevaca. Potonji su živjeli raskalašeno, stavljali su se ispred svjetovnih svećenika, a vizitatore su čak prijavili Turcima, optuživši ih da su papini špijuni. Dva svećenika oslobođena su tek nakon posredničke intervencije Dubrovčana. Svećenici su uglavnom bili potpuno neobrazovani, crkve nepokrivene i prazne, matičnih knjiga nije bilo nigdje, a od posljednjeg posjeta biskupa prošlo je preko trideset godina. U temišvarskom kraju uopće nije bilo svećenika te su vjernici živjeli i umirali bez sakramenata.²⁹

²⁷ ACDF Decreta S. O. vol. 1606, fol. 229v-230v; AAV Sec. Brev., Reg. vol. 413, fol. 464r-465v; Galla, *Pápai kinevezések*, 33.

²⁸ AGOCD vol. 281/e, fol. 56rv. Njegova naknada iznosila je 200 scuda, ali je od službenika datarije primio samo pedeset. Ovlast podjele svete potvrde tražio je iz razloga što su to pravo od pape za Podunavlje dobili i bosanski franjevci. Međutim, dodjelu ovlasti ne potvrđuje niti jedno vrelo.

²⁹ Biblioteca Casanatense (Roma), cod. 2672, fol. 205r-206v. Najnovije izdanje: István György Tóth, *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572-1717)*, knj. I-V (Roma; Budapest: Accademia d'Ungheria in Roma, 2002-2008) (Bibliotheca Academiae Hungariae - Roma. Fontes, knj. 4) knj. I. 127-130.

Izvjешće vizitatora iz 1607. godine u mnogim se dijelovima skoro u cijelosti poklapa s ranijim, ali između dvaju dokumenata postoji jedna važna razlika: kasnije izvješće naprosto odiše mržnjom prema bosanskim franjevcima. Odbojnost je, naravno, bila uzajamna. Pisma bosanskog franjevačkog biskupa Franje Baličevića papi i mletačkom nunciju također obiluju pritužbama na račun dubrovačkih, dalmatinskih i mletačkih trgovaca i njihovih svećenika: trgovci, koji su se namnožili poslije rata, pokvarili su obične vjernike, a njihovi pozvani benediktinski svećenici (don Antun /Antonio/, don Ignazio i lješki biskup don Inocent /Innocenzio/) počinili su otpadništvo, trgovali zajedno sa svojim sunarodnjacima, te na koncu pribavili razne ovlasti i mandate od Svete Stolice, ignorirajući ugled bosanskog biskupa. Baličević je ustrajno tražio od pape da mu dopusti nastup protiv stranih svećenika te da lješki biskup boravi u Dubrovniku ili svojoj dijecezi, a ne s trgovcima u osmanskoj Ugarskoj.³⁰ Njihove su suprotnosti zasigurno bile vrlo ozbiljne. Godine 1613. isusovačkom misionaru Bartolu Kašiću u Beogradu su pokazali pismo kojim je Baličević jednom Turčinu povjerio zadaću da ubije don Ignazija Allegretti-ja, što je beg odbio.³¹ Ta optužba vrlo je smjela čak i u svjetlu kasnijih grubih unutarcrkvenih sukoba na Balkanu, ali je ne možemo u cijelosti odbaciti, jer je takvih (ili barem sumnjivih) primjera doista bilo.³²

Dubrovačke misionare domicilno svećenstvo nije dočekalo s većom ljubavlju ni u Albaniji, na drugom području njihova djelovanja. Stefanski biskup albanskog podrijetla Nicolò Mechaisci i sapski biskup Nicolò Bianchi zajedno s mjesnim svećenstvom 1602.–1603. obasipali su papu Klementa VIII. i najutjecajnije kardinale njegova okruženja podnescima, naširoko razglabajući o grijesima i zloporabama lješskog biskupa Inocenta Stojića (Innocenzija Stoicina), opata Antuna Velislavića (Antonio Velislavi) i Franje Skorovića (Francesco Scoroveo). Njihovi dopisi optužuju dubrovačke svećenike da ne poznaju lokalni jezik i običaje, preziru Albance, čine i dopuštaju teške prekršaje, mjesne crkvene predmete i prihode odnose u Dubrovnik, prikupljene milodare koriste za trgovinu i tako dalje. Zato su od Svete Stolice tražili povlačenje albanskih misionara i imenovanje biskupa albanske nacionalnosti. Osim što su čak i za onodobne crkvene nesuglasice neubičajeno oštro usmjereni protiv

³⁰ Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV) Fondo Boncompagni-Ludovisi cod. E 23, fol. 128rv. (Fojnica, 20. 2. 1610.); BAV Barberiniani Latini cod. 6872, fol. 46r, 47r-48r. (Fojnica, 24. 2. 1612.); Archivio di Stato, Massa, Archivio Cybo-Malaspina, Archivio Cardinale Alderano Cybo vol. 90, fol. 88rv, 91r. (Fojnica, 24. 11., 5. 12. 1609.).

³¹ Mihály Balázs, Ádám Fricsey, László Lukács, Monok István, *Erdélyi és hódoltságú jezsuita missziók*, knj. I-II (Szeged: JATE, 1990) (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez XXVI/1-2.) knj. I/1, 66-67.

³² Ovdje ukazujem samo na sapskog biskupa Pietra Budija i prizrenskog biskupa Ivana Mihajlovića Požežanina: smrt obojice pripisuje se njihovim onodobnim protivnicima (u slučaju Mihajlovića skupini bosanskih franjevac). Molnár, *Katolikus missziók*, 216, 315.

stranih svećenika, njihovi podnesci svjedoče i o živoj mržnji albanskih svećenika prema Dubrovčanima i općenito Slavenima.³³

Nakon 1612. u našim se izvorima gubi trag misije dubrovačkih benediktinaca na osmanskome Balkanu; dakle, pothvat nestaje u vrijeme pokretanje isusovačke misije. Biskup Stojić (Stoicino) umro je u Rimu 1620.³⁴ Godine 1613. Velislavić (Velislavi) je s isusovcem Bartolom Kašićem otputovao iz Dubrovnika u Rim, kako bi uz njegovu pomoć (pozivajući se na višegodišnje vizitacijske aktivnosti) dobio nešto novca od Kurije.³⁵ Nakon toga nestaje iz našeg vidokruga. U Ugarskoj je vjerojatno ostao samo Allegretti, koji je umro 1612./1613. u Utvinu kod Temišvara.³⁶

Zbog manjkavosti vrela teško je svesti bilancu benediktinske misije. Sažeto možemo ustvrditi kako su se više od dva desetljeća ugarskih aktivnosti dubrovačkih svećenika pokazala slijepom ulicom. Nakon 1612. nije bilo pokušaja obnove misije, Sveta Stolica služila se drugim sredstvima, nestala je čak i uspomena na rad benediktinaca. S druge strane, jasno se pokazalo: mjesno svećenstvo ne prihvaća pridošle misionare, pa su svi klerici s kršćanskog teritorija mogli (ili trebali) računati na sličan otpor. Međutim, rimski misijski prefekti tu su činjenicu shvatili tek nakon više desetljeća. Istodobno, benediktinska misija predstavljala je prvi pokušaj Dubrovčana da u osmanskoj Ugarskoj uspostave autonomnu crkvenu strukturu – taj je pokušaj prethodio suradnji dubrovačkih trgovaca i isusovaca, koja će u 17. stoljeću biti važna zbog njihovih sukoba s bosanskim trgovcima.³⁷ Dakle, neuspjeh napora dubrovačkih benediktinaca na određeni je način ipak unaprijedio stvar balkanskih i ugarskih misija: 1612. godine, nakon puno koordiniranijeg rimskog organizacijskog rada, pokrenuta je isusovačka misija.

(S mađarskoga preveo: Ivan Tomek)

³³ AAV Fondo Borghese serie III. vol. 60h, fol. 93r-95v, 97r-101r; Karlo Horvat, „Novi historijski prilozi za povijest Albanije iz rimskih arhiva”, *Vjesnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog zemaljskog arkiva* 12 (1910): 79-106, 163-185, 90-100. O Mechaiscijevim protuturskim aktivnostima: Peter Bartl, *Die Westbalkan zwischen Spanischer Monarchie und Osmanischem Reich. Zur Türkenkriegsproblematik an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1974) (Albanische Forschungen 14), 90-99.

³⁴ Patritius Gauchat, *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, knj. IV (Monasterii: Regensberger, 1935), 77.

³⁵ Balázs, *Erdélyi és hódoltságí jezsuita missziók*, knj. I/1, 183; Archivio storico di Propaganda Fide, Informazioni, vol. 136, fol. 87r.

³⁶ Isusovački misionar István Szini početkom 1614. tijekom potamiške misije pohodio je u Utvinu grob don Ignazija, koji je bio na glasu sveca. Balázs, *Erdélyi és hódoltságí jezsuita missziók*, knj. I/1, 193.

³⁷ Antal Molnár, „Struggle for the Chapel of Belgrade (1612-1643). Trade and Catholic Church in Ottoman Hungary”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 60 (2007): 73-134.

Izvor

**Izvešće apostolskog vizitatora Antuna Velislavića (Antonio Velislavi)
o vizitacijama u osmanskoj Ugarskoj**

Bez datuma [oko 1606.]

Onodobni čistopis

AG OCD vol. 281/e. fol. 48r–49r., 49Bv., 91r–92r., 92v.

Per più particolar informatione dei capi dati in materia della visita fatta auctoritate apostolica da Don Antonio Velislavi illirico, abbate di SS. Sergio et Baccho³⁸ in Albania et compagni, nelle provincie di Possega,³⁹ Srien⁴⁰ et Temisvar⁴¹ del regno d'Ungaria, che sono soggette al dominio del Turco, si dicono le cose seguenti.

Partendosi detti visitatori da Ragusa,⁴² et passando per il regno di Bossina,⁴³ dopo otto giorni di viaggio intrarono nella provincia di Possega situata tra li fiumi Drava⁴⁴ e Sava,⁴⁵ nella città di Bagnaluc,⁴⁶ luoco principale, dove risiede il Bassa, dove trovarono due frati zoccolanti, che essercitavano ivi la cura d'anime, cioè frat'Antonio et fra Filippo, et per non esservi chiese se non dirute, si valevano d'un luoco remoto tra mercanti christiani, et dicevano che tra la città et casali convicini potevano esser circa 5 mila anime christiane del rito romano, oltre molti schismatici.

2° Andarono a Cobas⁴⁷ terra famosa, dove risiede il vaivoda, et trovarono ivi Don Ignatio Alegretti monaco dell'Ordine di S. Benedetto che essercitava la cura d'anime al numero tra la terra et contado di circa 1500. Vi era una

³⁸ Opatija sv. Sergija i Bakha na rijeci Bojani u Albaniji, u vrijeme osmanske vlasti sjedište skadarskih biskupa.

³⁹ Požega, Hr.

⁴⁰ Srijem, Hr.

⁴¹ Temišvar, Timișoara, R.

⁴² Dubrovnik, Hr.

⁴³ Bosna.

⁴⁴ Rijeka Drava.

⁴⁵ Rijeka Sava.

⁴⁶ Banja Luka, BiH.

⁴⁷ Slavonski Kobaš, Hr.

chiesa sotto l'invocatione di S. Maria di Clostro, ma discoperta et senza alcun suppellettile.

3° Giunsero a Cernich⁴⁸ città famosa, dove risiede il sangiacco, et trovarono per rettori dui frati zoccolanti, fra Niccolò et fra Marco, che dissero esservi circa 4000 anime. Vi è la chiesa chiamata S. Leonardo discoperta.

4° Passarono a Drinovaz,⁴⁹ dove risiede un cadi, et trovarono un abbate, fra Christoforo franciscano che ivi essercitava la cura d'anime al numero di 1400 in circa, la cui chiesa è S. Niccolò coperta con suo altare.

5° Arrivarono a Ratcobjopotoch,⁵⁰ dove risiede un Achmat, et trovarono per parocho un prete Matteo Ragusio con chiesa coperta chiamata S. Pietro et con anime più di 3 mila.

6° Andarono a Buzzio,⁵¹ dove risiede un Calenderbeg, et trovarono per parocho un frate Ambrosio zoccolante et chiesa di S. Martino coperta et anime più di 4000.

7° Andarono a Bercino,⁵² dove risiede un vaivoda, et trovarono non esservi rettore alcuno, ancorché vi siano circa 3000 anime senza cura, ma con chiesa scoperta.

8° Passarono alla città reale di Possega, dove risiede il Sangiacco, et della chiesa di S. Paolo, che ivi era catedrale, s'è fatta una moschea, et il parocho, che ivi sta, chiamato fra Giorgio zoccolante, celebra in un luoco remoto tra mercanti, et vi sono anime 1500 incirca, oltre quelle delli casali, nelli quali stanno altri frati, cioè in Velica⁵³ a S. Anna dui frati con cura di 5000 anime in circa di tutti quei contorni.

9° In Resnich,⁵⁴ dove risiede un Machmut Beg, trovarono prete Pietro di Vicenza, con cura d'anime più di 3000 et con chiesa di S. Luca discoperta.

10° In San Giorgio,⁵⁵ dove risiede un Russacovich, trovarono un abbate fra Gio. zoccolante con cura d'anime circa 2300 et chiesa di S. Ambrosio scoperta.

---

⁴⁸ Cernik, Hr.

⁴⁹ Brodski Drenovac, Hr.

⁵⁰ Rakov Potok, Hr.

⁵¹ Bučje, Hr.

⁵² Vrčin Dol, Hr.

⁵³ Velika, Hr.

⁵⁴ Resnik, nekadašnje naselje pored Požege, Hr.

⁵⁵ Đurdanci, Hr.

11° In Nassice,⁵⁶ dove risiede un gran cadì, trovarono un frate Niccolò zoccolante con cura d'anime più di mille et chiesa di S. Antonio alquanto coperta.

Provincia di Riesn⁵⁷

Passati poi nella provincia di Srien di là dal fiume Sava, situata tra li fiumi Drava et Danubio, fecero capo in Giacobbo,⁵⁸ dove risiede il sangiacco, et trovarono un prete Pietro con cura d'anime più di 4000 et chiesa di S^{to} Imbrech scoperta.

2° In Guraseci,⁵⁹ dove risiede un cadì, trovarono un prete Matteo con cura d'anime 3400 in circa et chiesa di S. Bonaventura scoperta.

3° In Aniemci,⁶⁰ dove risiede un vaivoda, trovarono un prete Marino, podagroso, che celebrava la messa sedendo, con cura d'anime più di 3000 et chiesa di S. Pellegrino scoperta.

4° In Gorani,⁶¹ dove risiedeva un Mehemet Celebia, trovarono un prete Marino giovane di 30 anni con cura d'anime 2500 in circa et chiesa di S. Caterina scoperta.

5° In Cusminci,⁶² dove risiede un Vaivoda alla ripa di Drava, et in Villevo⁶³ et loro casali trovarono un prete ammogliato et un frate augustiniano, et anco un'altro prete che haveva moglie et figliuoli, con cura d'anime più di 20 mila, li quali mai hanno voluto per mera ignoranza accettar il Calendario Gregoriano. In Villevo vi era la chiesa di S. Margerita coperta.

6° In Canissa⁶⁴ non potero entrare, dove risiede un bassa, ma nelli casali trovarono un prete Stefano (quale poi s'è inteso essere stato impalato da Turchi) con cura d'anime circa 4 mila et chiesa di S. Agostino scoperta.

7° In Vochinovo,⁶⁵ dove risiede un vaivoda, et dove già era un monasterio celebre di frati augustiniani, li cui vestigii ancora ne fanno fede, trovarono

⁵⁶ Našice, Hr.

⁵⁷ Srijem.

⁵⁸ Đakovo, Hr.

⁵⁹ Đuraševci, nekadašnja župa pored Starih Jankovaca, Hr.

⁶⁰ Nijemci, Hr.

⁶¹ Gorjani, Hr.

⁶² Kuzminci, nekadašnja župa pored Drave, Hr.

⁶³ Viljevo, Hr.

⁶⁴ Kanizsa, Nagykanizsa, Kaniža, H.

⁶⁵ Voćin, Hr.

no un prete Niccolò con cura d'anime circa 3500, il titolo di quella chiesa si chiama S. Girolamo.

8° In Carasevo,⁶⁶ dove risiede un Achmat, trovarono un monaco di S. Benedetto chiamato Don Blasio, con cura d'anime più di 4000 et chiesa di S. Biagio scoperta.

9° In Albagreca,⁶⁷ dove risiede il gran serdar, trovarono un frate Gregorio zoccolante con cura d'anime 1200 in circa et chiesa di S. Sebastiano alquanto riparata in un cantone, dove si celebra.

10° In Asmederevo,⁶⁸ dove si risiede un Cadi, trovarono un prete Pietro con cura d'anime 400 in circa et chiesa di S. Martino nel modo detto nel precedente capo.

Nella provincia di Temisvar

Finalmente intrati nella provincia di Temisvar oltre il Danubio che confina con il dominio dell'imperatore, primieramente andarono nella città principale di Temisvar, dove risiede un bassa, et dove già furono attossicati dui altri visitatori apostolici, cioè il Vescovo di Stagno⁶⁹ et Don Ambrosio abate Raguseo; et ivi trovarono un prete Niccolò con cura d'anime più di 4000 et chiesa di S. Michel Arcangelo scoperta.

2° In Mitroviz,⁷⁰ dove risiede un vaivoda, trovarono un prete Giovanni con cura d'anime circa 4 mila et chiesa di S. Ludovico scoperta.

3° In Albaregale,⁷¹ dove risiede un bassa, trovarono un prete Andrea con cura d'anime circa 5000 et chiesa di S. Lorenzo scoperta.

Nel resto di questa povincia sono tutti heretici et schismatici.

Nota particolare della visita

fatta nelle provincie di

Possega, Srien et Temisvar.

Copia delli capi et casi ritrovati nella visita fatta da me Don Antonio Velislavi abate di SS. Sergio et Baccho in compagnia delli Reverendi Padri

⁶⁶ Karaševo, nekadašnja župa pored Drave, Hr.

⁶⁷ Beograd, Srb.

⁶⁸ Smederevo, Srb.

⁶⁹ Bonifacije Drakolica. Stonski biskup i apostolski vizitator Bonifacije Drakolica, preminuo u Temišvaru 1582. godine.

⁷⁰ Srijemska Mitrovica, Srb.

⁷¹ Székesfehérvár, Stolni Biograd, H.

Don Ambrosio Tersene abbate della Congregazione Melitense di Ragusa et Don Innocenzo Stoici vescovo di Alessio in Albania, nel regno di Ungaria, nella provincia di Possega, Srieni et Temisvar nel dominio del Turco circa li christiani del rito romano.

Sono in dette 3 provincie chiese parochiali n° 27, nelle quali provincie si vede che anticamente sono state più di 200 parochie.

Item nella provincia di Possega et Srieni⁷² sono anime christiane del rito romano circa 120 mila, et sono governate da detti 27 parochi tra preti e frati.

Item in dette provincie sono chiese coperte et con tetto solamente 6, essendo le altre tutte rovinate et distrutte.

Item in nissun luoco di dette provincie vi sono fonti battismali, ma si battezza per le case private et in campagna.

Item usano olio santo vecchio, alcuni non potendo et altri non curandosi haver del novo, per non esservi in dette provincie alcun vescovo, eccetto il vescovo di Bossina, distante otto giornate dalle dette provincie.

Item non si tiene libro delli battezzati, et per questo mancamento si fanno molti errori nel contrahere matrimonii.

Item quasi nissuno eseguisce il sacramento dell'estrema untione.

Item tutte le chiese sono spogliate et nude di paramenti et supellettili sacri, et se pure si trova qualche calice, corporale o paramenti, quelli per negligenza di parochi sono sporchi et indecenti.

Item per mancamento di chiese si celebra la messa per le case private et luochi profani senza la dispensa in ciò necessaria.

Item per penuria di sacerdoti si portano i fanciulli a battezzare da heretici, altri si moreno senza batesimo, et li adulti non operano il sacramento della penitenza.

Item non è più in uso, anzi è persa la memoria del sacramento della confirmatione, et così tutti moreno senza esser chresimati.

Item per l'istessa penuria di sacerdoti che insegnino la dottrina christiana, vi sono non solo infiniti che non sanno il Paternoster et l'Avemaria, ma anco molti vecchi che non sanno farsi il segno della santa croce.

Item si trovano infiniti huomini che repudiata la prima moglie, o per bruttezza o per altro disgusto, pigliano altra moglie, et all'incontro donne che lasciato il primo marito se ne pigliano un altro a modo loro, et quel che

⁷² Umetnuto: et Temisvar.

è peggio, vogliono per forza la licenza di poterlo fare, o vero l'assoluzione doppo che l'hanno fatto, ricorrendo a quest'effetto all'autorità di superiori Turchi.

Item molti vanno a contraer li detti illegitimi matrimonii avanti il caddi turco, in mano del quale giurano sopra il libro d'Evangelii et sopra la croce per verba: con presenti vis, volo.

Item si trovano molte donne christiane che inamorate di Turchi, non potendo haver licenza di sposarsi con quelli per la diversità delle leggi, s'accordano d'esser violentate da quelli, per poter scusarsi che non vi sia concorsa la volontà loro, con ciò sia che volendo esse continuar nel resto la vita christiana pretendono di non esser proibite dai sacramenti ecclesiastici, li quali si fanno dare per forza mediante l'autorità de loro mariti che dominano. E ben vero che quantunche la donna sia christiana, tuttavia la prole resta Turca, come il padre.

Item si trovano altre che veramente sono violentate ad [...] ⁷³ con Turchi contra la propria volontà, et con queste non si fa difficoltà nell'amministrarli i santissimi sacramenti.

Item quando occorre qualche delitto fatto da un christiano, il caddi turco chiama li antiani di quel casale, et li fa giurar sopra il messale et sopra la croce di dover dire la verità. Ma essi per escusar il delinquente giurano il falso et poi domandano l'assoluzione, la qual per lo più gli viene data.

Item quando talvolta si contrae matrimonio tra dui, et lo sposo non sia ancora atto a consumarlo, il padre di esso si dorme con la sposa sin tanto che il figliuolo sia d'età. Indi domandano l'assoluzione et la vogliono per forza.

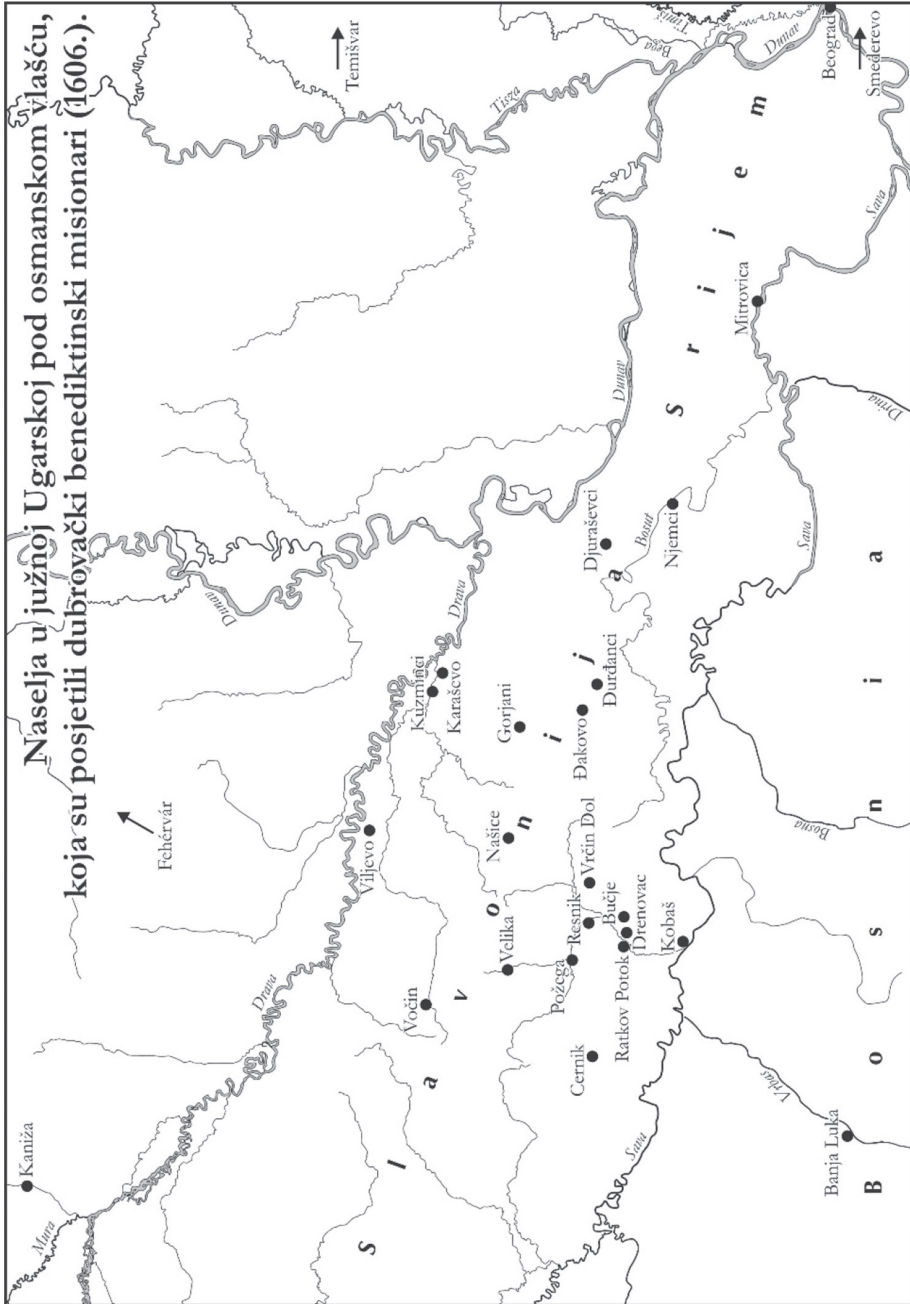
Item in quelle parti si trovano molte stregane et malie, et particolarmente di donne, in modo che se ne trova molta quantità di vessati dal demonio.

Item permolti christiani danno volontariamente le loro figliuole per moglie a Turchi, et tanto essi quanto il resto del parentado vanno a quelle nozze nefande, et poi domandano e vogliono l'assoluzione.

Item quelli pochi sacerdoti che sono in quelle parti, oltra d'esser ignorantissimi, sono anco di mala coscienza, concubinari, mercanti et usurarii, che però dal mal esempio loro ne succedono quasi tutti li sopradetti abusi et inconvenienti.

Copia della visita
delle provincie di Possega,
Srieni et Temisvar.

⁷³ Nečitko zbog kidanja.

Summary

BENEDICTINE MISSIONARIES FROM RAGUSA (DUBROVNIK) IN SOUTHERN HUNGARY (1587–1612)

The paper presents a hitherto unknown aspect of the history of the Benedictine Order in Hungary. In the course of his research, which involved consulting archival sources in Rome and Ragusa (Dubrovnik), the author uncovered previously unknown institutions and individuals. This group includes the Benedictine missionaries from Ragusa.

As early as the late Middle Ages, the people of Ragusa were engaged in significant trade with the Kingdom of Hungary. The golden age of this specific activity in Hungary occurred during the initial fifty years of the Ottoman conquest. The Ragusan presence in the economic sphere was accompanied by their significant ecclesiastical role on the Balkan Peninsula, which was under Ottoman occupation. Due to their legal status, the merchants from Ragusa were better positioned than others to ensure the security of Catholic priests to function, protecting them from the disturbances posed by the Turks.

Nevertheless, the independent mission, which originated from the city-state was established on the occupied lands by the Benedictines from Ragusa between 1587 and 1612. The Benedictine missionaries, operating with the approval of the Pope, made their inaugural appearance in Ottoman Southern Hungary in 1587. Their authorisation and commission was subsequently extended on multiple occasions by the Popes (in 1589, 1592, 1598, 1606), and they functioned legally as apostolic visitors in the southern borderland of the conquered territories of Hungary. In 1592, the intention was to legitimise their presence in the conquered regions by acquiring a local ecclesiastical title. To this end, they created a title of historical significance based on the fading memories of medieval ecclesiastical communities. This was the Benedictine Abbey of the Blessed Virgin Mary in Bács. The fictitious abbey had four possessors between 1592 and 1631, including the celebrated historiographer of Ragusa, Mauro Orbini. Despite never having visited Hungary, Orbini's presence offers insight into the history of the Hungarian mission of the Benedictines from Ragusa. It is probable that the missionaries, hailing from patrician families and affluent merchant burghers, departed for the Ottoman Empire due to an internal strife within the Order. The Benedictines' mission represented the inaugural effort by Ragusa to establish an autonomous ecclesiastical structure within the occupied territories. This endeavour preceded the collaboration between the city-state's merchants and the Jesuits in the 17th century.

Key words: Dubrovnik (Ragusa), Benedictines, Ottoman Empire, missions, Southern Hungary, Slavonia

Kontakt:

prof. dr. Antal Molnár

Institut za povijest, HUN-REN Istraživački centar za humanističke znanosti

Tóth Kálmán utca 4., 1097 Budimpešta, Mađarska

email: molnar.antal@abtk.hu